

Pintér Márta Zsuzsanna

Gárdonyi egy ismeretlen levele 1922-ből

Az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában van a Quart. Hung. 2944. jelzetű kéziratot kötet, amely a Pintér Jenőhöz 1922-ben írt köszönő és gratuláló leveleket tartalmazza, a feladók nevének ábécérendjében.¹ A legkorábbi levél január 12-i, a legkésőbbi március 10.-i keltezésű. A gondosan összefűzött, bekötött, márványos bordó papírkötésű (sarkain és a gerincén bordó bőrkötésű) könyv első oldalán kék ceruzával a cím: „A Pintér Jenőhöz intézett levelek nagy irodalomtörténetének megjelenése alkalmából 1922.” A „nagy irodalomtörténet” nem a későbbi 8 kötetes művet², hanem az 1921 végén megjelent kézikönyvet jelenti, ami két kötetben látott napvilágot a Franklin Kiadónál több mint 500 oldalon.³ A szerző a Magyar Irodalomtörténeti Társaság alapítója, 1912 óta az *Irodalomtörténet* című folyóirat alapító főszerkesztője, 1916-tól az Akadémia levelező tagja, aki két éve lett tankerületi főigazgató. Mindez nehézzé tette a kötet értékelőinek a helyzetét. Ahogy Szerb Antal írja nekrológiájában „Pintér Jenő a legtöbb irodalomtörténésznek hivatali feljebbvalója volt; hozzátehetjük: személyes jóbarátja és pártfogója is. Művéről el nem ismerően írni fegyelmi okokból nem lehetett; ha pedig elismerően írt valaki, nem hittek őszinteségében.”⁴ Ennek el-

¹ A kötetre Jankovics József hívta fel a figyelmemet, akinek a segítségét ezúton is köszönöm.

² PINTÉR Jenő, *A magyar irodalom történet: tudományos rendszerezés*. I–VIII. kötet. Budapest, 1930–1941. (A „Nagy Pintér”)

³ PINTÉR Jenő, *A Magyar Irodalom Történetének Kézikönyve I-II.*, Budapest, Franklin-Társulat, 1921, 507.

⁴ <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00659/21124.htm>, Nyugat, 1940. 12. szám. Érdekes idézni a nekrológ értékelését is: „Irodalomtörténeti munkásságát írók és tudósok egyaránt élesen bírálták. Az írók régebbi könyveinek konzervatív értékeléseit kifogásolták – ezeket Pintér utóbb erősen revidálta. – A tudósok közül pedig kiváltképpen a modern, haladóbb módszerek hívei vetették szemére módszertani konzervativizmusát, amellyel szembehelyezkedett a szellemtörténettel és mindvégig kitartott a tény- és adat-tisztelő pozitívizmus mellett. Csakugyan pozitívista volt; ösztönös bizalmatlansággal viseltetett a szintetikus látás ellen, amely az irodalom nagy összefüggéseire irányult és kevésbé érdekelte az alkotások szellemi háttere az egyetemes gondolatban. Nem volt erős oldala az írói egyéniség plasztikus ábrázolása, sem pedig az alkotások árnyalatos, finom mérlegű értékelése. Mégis, azt hiszem, túlzás nélkül mondhatjuk, hogy kézikönyve a legszükségesebb és ennyiben a legfontosabb könyv a magyar irodalomtudományban. Ha Riedl nem írja meg Arany Jánosát, egy nagy alkotással lennénk szegényebbek – de Pintér kézikönyve nélkül, valljuk be, meg sem tudnánk mozdulni. Összefoglaló ismertetései és bibliográfiája nélkül nem lehet elindulnia az irodalomtörténeti kutatóknak. Pintér könyvében nem az a legfontosabb, amit az alkotásokról mond; a kutatóknak nincs is erre szüksége, a műveket úgyis el kell olvasnia és magának kell véleményt formálni rólu; Pintér könyvének értéke az, hogy összefoglal mindent, amit a művekről írtak, a mű vagy a kérdés teljes irodalmát. Ebben az összefoglalásban rejlett különös tehetsége. Mindent ismert, amit ismerni érdemes, és tökéletesen értett hozzá, hogyan kell a nagy irodalomtörténeti halmazból kiragadni azt, ami lényeges, érdekes és használható...”

lenére (vagy éppen ezért) a levelek hangneme minden túlzás ellenére inkább baráti mint formális jellegű. A levélírók többsége az ajándékképpen küldött könyvet köszöni meg, kisebb részük a könyvtárban, illetve a könyvesboltokban látta az új könyvet (mint pl. Kornis Gyula), és ehhez gratulál. Egy részük az irodalmárok előtt ismeretlen vidéki tanár. A magyar irodalomtörténészek közül Alszeghy Zsolt, Ferenczi Zoltán, Négyesy László, Perényi József, Szinnyei József, Tolnai Vilmos, Voinovich Géza köszönőlevele olvasható a kötetben, de ott van Fináczy Ernő, Gyulai Ágost, Harsányi Kálmán, Melich János és Horger Antal köszönete is. A levélírók többsége nem néhány soros köszönőlevelet ír, hanem személyes, hosszabb levelet, mint pl. Szinnyei József, akinek a kedvesen ironikus levele szerint „a Pintér” is abba a sorba tartozik majd bele, mint „a Nagy Iván” vagy a „Szinnyei papa”,⁵ vagyis köznevesül majd. Több levélíró reflektál a trianoni döntésre is, kiemelik, hogy „ebben a nehéz időszakban” csoda, hogy egy tudományos könyv egyáltalán megjelenhetett, s a könyvben – ahogy Sík Sándor is –, a magyarság szellemi erejének megmutatkozását látják. Mások összekötik a levelet saját aktuális ügyeikkel, Voinovich Géza pl. a köszönőlevélben tájékoztatja Pintér Jenőt új darabjának bemutatójáról, és egyben meghívja őt a főpróbára.

Gárdonyi Géza levele sorrendben a 4. a kötetben. 1922. február 22-i keltezésű, a kötet 7r-7v lapján található.

Gárdonyi és Pintér Jenő kapcsolata ekkor már hosszabb időre tekint vissza. Pintér Jenő volt Gárdonyi egyik ajánlója a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjai közé 1920 tavaszán, erről szóló levelét a Gárdonyi-hagyaték őrzi.⁶ Az Akadémia közgyűlése május 5-én hagyta jóvá az előterjesztést, Pintér Jenő levélben gratulált Gárdonyi akadémiai tagságához.⁷ Pintér már legelső levelében ígéri új művének megküldését, a könyv azonban csak 1921 végén jelenhetett meg. A most megtalált levél azért is érdekes, mert a fogalmazványa nem maradt meg Gárdonyi hagyatékában (általában nem is készített fogalmazványokat, de a piszkozatokat és a jegyzeteket is megőrizte).⁸ A benne lévő egyetlen javítás azt mutatja, hogy Gárdonyi ebben a formában vetette papírra, s az élőbeszéd lelkesültségét imitálta a kis kezdőbetűs mondatokkal és a felkiáltójelekkel. A levél szépen kidolgozott első

⁵ OSzK Kt., Quart. Hung. 2944. 21.

⁶ „278. Pintér Jenő. Autográf 1. 2 old. 25 sor. Budapest, 1920. ápr. 25.: . . .Büszke, hogy tiszteleti tagnak ajánlhatta az Akadémián. „Szent hite, hogy Gárdonyit századok múltán is gyönyörűséggel forgatják.” ígéri, kétkötetes irodalomtörténetének megküldését.” KOROMPAI János, *Gárdonyi Géza levelezése Gárdonyi Sándor hagyatékában* I. = Az Egri Múzeum Évkönyve 1968. VI. Eger, 1969. 353. (Leltári száma nincs.)

⁷ „279. Pintér Jenő. Autográf 1. 1 old. 11 sor. Budapest, 1920. május 10.: . . . Szerencse-kívánatait küldi Gárdonyi akadémiai tiszteleti taggá választása alkalmából. . . Ltsz. : S7.140.2.” KOROMPAI, i. m. 353. (Gárdonyi akadémiai székfoglalójaként a „Shakespeare költözése” című jelenetét olvasta fel.)

⁸ „Sajnos, nem gyűjtötte össze leveleinek fogalmazványait vagy másolatait. Biztosra vehető, hogy a legfontosabb levelektől eltekintve nem is készített fogalmazványt.” KOROMPAI, i. m. 335.

fele a piramis-metaforával érzékelteti a vállalkozás nagyságát („pyramidális mű”, „egy egész élet van itt befalazva”), és a művet átható „tisztá levegő”-t és „buzgó magyar-érzés”-t emeli ki.

Gárdonyi 1921 szeptemberében küldött két dedikált kötetet Pintérnek, amit ő szeptember 23-i levelében köszönt meg, egyúttal újra jelezve, hogy rövidesen megjelenik irodalomtörténete, az *Irodalomtörténet* pedig hozni fogja Gárdonyi írói arcképét is.⁹ Az arckép végül nem jelent meg, de a 3.-4. szám egy majdnem 20 oldalas Gárdonyi tanulmánnyal kezdődött, melyet az akkor még majdnem ismeretlen karcagi tanár (a Gárdonyi által csak Zs. F.-ként jelzett), Zsigmond Ferenc írt.¹⁰ Zsigmond Ferenc (1883–1949) 1905-ben magyar–latin szakon végzett Kolozsvárott, 1906-ban doktorált, majd Karcagra került középiskolai tanárnak. 1922-ben helyezték Debrecenbe, 1923-tól a Debreceni Egyetem tanára, 1925-től az MTA levelező, 1942-től pedig rendes tagja. 1919-ben Vas Gerebenről írt monográfiát, később Mikszáthról, Jókairól, Jósika Miklósról, Herczeg Ferencről publikált, és megírta a debreceni református kollégium történetét is.¹¹ Ahogy Gárdonyi levelének második feléből kiderül, maga Gárdonyi nem látta előzetesen a róla készült tanulmányt, de nem volt maradéktalanul elégedett vele. A tanulmány egy rövid életrajzzal kezdődik, majd Gárdonyi bibliográfiáját és a róla szóló szakirodalmat közli (az előbbiből teljesen kihagyva Gárdonyi fiatalkori színjátékait)¹². Ezután következik az esszé, Gárdonyi műveinek áttekintése néhány motívum (pl. a parasztokhoz való viszonya, a szerelem ábrázolása stb.) alapján.

Zsigmond esszéjének egy jellemző részlete: „Ime a «magyar Tolsztoj», akinek érzékeny lelke sokat szenved a merev emberi törvények s az ezeknél is kötelezőbb társadalmi szokások béklyói közt. Ő is magányba vonul hát, hogy egyéni sugallatai alapján különleges életmódra rendezkedjék be és lelkileg minél függetlenebb maradjon a tömeg-élet szeszélyes és türelmetlen divataitól. Csakhogy Gárdonyi a kételkedést nem viszi a végletekig; a történelmi szempontot buzgó és megértő figyelemben részesíti, a hazaszeretetnek lelkes katonája. Egész életfelfogásának legmélyebb forrása voltaképpen az a romantikus hajlam, mely egyidős az emberi fajjal. Az exaltált szív vágya ez, mely a megsemmisülés elviselhetetlen eszméje elől abban az érzelemben keres menedéket, hogy ő része a Végtelennek, mely – ne-

⁹ „280. Pintér Jenő. Autográf 1. a tankerületi főigazgatóság papírján. Budapest. 1921. szept. 23.: ... Köszöni a két küldött kötetet. Van vagy háromszáz szerzőtől ajánlott könyve. Ilyeneket gyűjt. Küld egy Főiskolai értesítőt és közli, hogy rövidesen megjelenik irodalomtörténete... Az Irodalomtörténet című folyóirat hozza Gárdonyi Géza írói arcképét... Ltsz.: 67.140.3.” KOROMPAL, i. m. 353.

¹⁰ ZSIGMOND Ferenc, *Gárdonyi Géza*, It 1921. 10. évf. 3–4. 97–115.

¹¹ UMIL 3. 2328. Baranyai Zsolt szócikke

¹² PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Gárdonyi a színházi diskurzusban = Mesterkönyvek faggatása. Tanulmányok Gárdonyi Géza és Bródy Sándor műveiről*. Szerk., BEDNANICS Gábor, KUSPER Judit, Budapest, Ráció Kiadó, 2015. 350–378.

vezzük akármi néven – elérhetetlen magasságban lebeg eszünk felett s az emberi ész alkotta együgyű törvények felett.¹³ A 112. oldalon kezdődik az esszének az a része („Természetesen akadnak kevésbé sikerült munkái is”), amelyet Gárdonyi nem hagy szó nélkül. A felsorolásban *Az átkozott józanság!*, *A múlt velünk él* mellett Zsigmond kitér a nagy regények szerkezeti egyenetlenségére is, s végül Gárdonyi legutóbbi (1916-ban megjelent) regényét, a *Szunyoghy Miatyánkja*-t elemzi valóban iskolás módon: „Ennek a terjedelmes munkának egész tartalmát egy vacsorázó társaságnak beszéli el egy rendőrtiszt (detektív), de ő is csak egyszeri hallásból tudja az egészet, úgy amint azt Szunyoghy mondotta volt el neki egy hajó fedélzetén. Tehát az egész regénycselekvényt első személyben meséli el magáról Szunyoghy, de azért tulajdonképpen nem Szunyoghy az, akit hallunk, hanem a detektív, s mikor ez néha a maga megjegyzéseivel itt-ott megakasztja a Szunyoghy-történetet, az ránk nézve inkább zavaró, mint érdekes.¹⁴” Ez alapján vonja le a következtetést: „Gárdonyi műveinek belső formája tehát nem egyszer fogyatékos, a külső azonban annál tetszetősebb és hatásosabb.”¹⁵ Valószínűleg ezt vette zokon Gárdonyi, amikor az újságkritikák alacsonyására süllyedő írásmódról beszél. Reflexiója azonban ekkor is visszafogott, s bár kiérződik leveléből a bosszúság, egy humoros iskolai képpel oldja fel a szerző (és a szerkesztő!) iránti neheztelést.

Az alábbi levél tehát újabb¹⁶ érdekes adalék a Gárdonyi és a Gárdonyi-kritika viszonyát és a Gárdonyi sokszor emlegetett érzékenységét bemutató tanulmányokhoz, s Gárdonyi leveleinek (remélhetően mielőbb megvalósuló) teljes kiadásához is. A szöveget betűhív formában és az írásképet lehetőség szerint megőrizve közöljük:

Dicsőséges Barátom!

A g. R. kalendáriumokban sincs olyan piros betűs négyes ünnep, aminőt nekem szereztél piramidális alkotásodnak szíves megküldésével. Olvasgatom, bámulgatom. Mindenütt az író maga-szeme! tiszta levegő! a rengeteg matéria feldolgozása: mintha neked kivételesen 48-órások volnának az élet napjai! éshát tudományosságunk szokott germán savója helyett: buzgó magyar-érzés a kalamárisban! Ennek¹⁷ az érzésnek különösen a korszakok elé irt fejezeteken ragyog át a tüze, s legszikrázóbban azokon a lapokon, amelyeken a legujabbkori denaturált magyar irodalmat tárgyalod.

¹³ ZSIGMOND, i. m. 102.

¹⁴ ZSIGMOND, i. m. 114.

¹⁵ ZSIGMOND, i. m. 115.

¹⁶ Gárdonyi Géza ismeretlen levele 1902-ből. A Karácsonyi álom című színmű írójának, Gárdonyi Gézának és zeneszerzőjének, Szabados Bélának levelei Somló igazgatóhoz a darab kísérőzenéjéről. 1902. nov. 29. közli: PINTÉR, i. m. 376–377.

¹⁷ <Ez> [Áthúzva, fölé besúruva: Ennek]

Hát ebbe a kolosszális építménybe valóban egy ember-élet van befalazva!

-----¹⁸

Zs. F. cikkét is megolvastam közben. Elsőrendű irodalmi lélektanulmány, – a nagy francia essay-irodalom is büszke lehet rá. Mégis, ha majdan könyvbe illeszti, az utolsó egy-két gerezdet némi revizio alá kell vennie. Mert amilyen magasszárnyalású az írata az általános vonások tárgyalásában, annyira megrokkann, – szinte az újságkritikák alacsonyosságára süllyed, – egyik-másik részecskejében (sic), ahol a művek szerkezetét bírálja, s különösen ahol a Szunyoghy-regényről beszél. Ez a részecske helyenként olyan, mintha boszúból csempészte volna bele az iratába valamelyik elkeseredett tanítványa, akit ő, – az irodalomtanár, – teljesigazságosan megbuktatott.

Hálás szívvél tisztelő barátod:

Eger 1922. II. 22.

Gárdonyi Géza

¹⁸ [Szaggatott vonal jelzi, hogy itt más következik.]